

Reviews /Prikaz

KADA NAUKA SAVLADA IDEOLOGIJU
(Živko Andrijašević, Crnogorska ideologija 1860–1918.
Državna ideologija Crne Gore u vrijeme vladavine
Nikole I Petrovića Njegoša, Cetinje, 2017.)

Milivoj BEŠLIN

Više od veka, kritička historiografija, od kako je konstituisana kao nauka, bila je pod uticajem različitih ideologija: nacionalizma, liberalizma, socijalizma, pa ponovo nacionalizma. Često su ideologije savladavale i ograničavale kritičku historiografiju kao naučnu disciplinu. Monografija historičara dr Živka Andrijaševića primer je kako to izgleda kada nauka podvrgne preispitivanju i proučavanju jednu ideologiju. Zasnovana na primarnim i u velikoj meri, do sada, nekorišćenim istorijskim izvorima, Crnogorska ideologija 1860–1918. je postavila sebi u zadatak da spozna i interpretira kakve su političke ideje i verovanja kreirale država i vlast u naznačenom, za Crnu Goru prekretnom, periodu. Polazeći sa stanovišta da ideje pokreću istorijske procese, Andrijašević smatra da je upravo zvanično promovisana državna ideologija bila okosnica u definisanju ključnih političkih ciljeva, imaginiranju tradicije i u krajnjoj meri konstrukciji identitetskih politika. Izučavanje je imalo kao jedan od fundamentalnih ciljeva da pokaže kakvu je „političku svijest podanika državna vlast željela da stvori“.

Voluminozna monografija (922 strane) Živka Andrijaševića podeljena je na tri opsežne logičke celine, unutar kojih se nalazi trinaest poglavlja. Prva celina, „Završnica herojskog doba“ (str. 29–222) obuhvata period od dolaska na vlast knjaza Nikole Petrovića do kraja Velike istočne krize i izvojevanje državne nezavisnosti Crne Gore i njenog teritorijalnog proširenja (1860–1878). Fundamentalna ideološka mantra posmatranog razdoblja je bilo „oslobođenje i ujedinjenje srpskog naroda“ i težnja za aneksijom „istorijskih oblasti“, uz ratne metode kao isključivo i neizostavno sredstvo, kako konstatuje autor. Ipak, zvanični ideološki narativ o ratu i žrtvovanju za slobodu „pokorene braće u Hercegovini“, kao ključnom koraku do svesrpskog ujedinjenja, prikrivao je stvarne i realne ratne ciljeve – pripajanje Crnoj Gori dela Hercegovine, basena Skadarskog jezera i Primorja. Nesklad i kontradikcija između stvarnih ratnih

ciljeva i nominalne i javno proklamovane ideološke platforme bio je očit, smatra Živko Andrijašević.

Drugi, središnji deo monografije, „Od kraja Herojskog doba do početka ustavnosti“, obuhvata period od 1878. do 1905. godine (str. 223–571). Period obeležen sticanjem međunarodnog priznanja, praćen modernizacijom udvostručene države i konsolidacijom autokratske vlasti knjaza Nikole, završava se uvođenjem ustavnosti i parlamentarnog sistema. Promena karaktera države u multietničku i multikonfesionalnu, kao i drugačiji ekonomski i kulturološki kontekst, zahtevali su nove i unapređene ideološke okvire i narative. Nakon Berlinskog kongresa (1878) državna ideologija prevashodno služi „popularizaciji sistema vlasti, unifikaciji političkog mišljenja, harmonizaciji različitih struktura crnogorskog društva i njegovoj integraciji“, piše Andrijašević. Politička, društvena i identitetska integracija prisajedinjenih oblasti i saobražavanje sa dotadašnjim državnim okvirom, podrazumevali su inkluziju nepravoslavnog stanovništva, ali i izgradnju kulta vladaoaca kao važnog integrativnog činioca Crne Gore u drugoj polovini 19. veka. Glorifikacija ekonomskog stanja i društvenog prosperiteta, preplitala se sa izgradnjom kulta ličnosti Knjaza kao idealizovane figure zaslužne za sveopšti progres države i društva.

Ipak, fundamentalno poglavlje drugog dela knjige objašnjava genezu i konsekvence ideološke orijentacije koja je Crnoj Gori i Crnogorcima učitala srpski identitetski predznak. Nezavisno od motiva, državna ideologija koja je afirmisala i diseminirala „srpski istorijski i nacionalni karakter Crne Gore nije bila bez snažnog uporišta u crnogorskoj tradiciji i kulturnom nasljeđu“, objašnjava Živko Andrijašević. Poznati proces izmišljanja tradicije i konstrukcije identiteta, u ovom slučaju srpskog, nije definisan u vreme knjaza Nikole, već u vreme njegovih prethodnika, koji su ih uneli u političke, književne i istorijske narative i kulturu sećanja. Bez kritičkih i naučno proverljivih znanja o prošlosti, podanici knjaza Nikole smatrali su navedene ideološke obrasce neporecivom tradicijom. Iz tih razloga je Knjaževa pragmatična odluka da, usled pretenzija na svesrpski presto, afirmiše srpski identitarni predznak stanovnika Crne Gore, bila široko prihvaćena. Svakako je tome doprinela i „ideologizirana istorijska svest“, koju su kreirali cetinjski mitropoliti, prikazujući Crnogorce kao „nacionalnu elitu“. Mitotvoračka matrica o nepokorenim podanicima srednjovekovnog carstva je odnela pobjedu nad nepostojećom, racionalnom, isto-

rijskom interpretacijom. Šta je u identitetskom kodu „crnogorskog srpstva“ istina, a šta „ideološka konstrukcija i mit, sasvim je nevažno, jer je svaki identitet – konstrukcija u koju se vjeruje“, poentira Andrijašević. Ovom delu pripada i poglavlje koje preispituje funkcionalizaciju školskog sistema u svrhu rasprostiranja poželjne nacional-identitetske politike putem ideologizacije nastavnih sadržaja.

Treća i poslednja celina knjige analizira period „Od početka ustavnosti do kraja državne nezavisnosti 1905–1918“ (str. 573–884). Zaključni deo monografije posmatra državnu ideologiju u novim okolnostima parlamentarnog sistema, kao i funkciju državno inspirisane ideološke matrice u okvirima nacionalno-oslobodilačkih narativa koji će od 1912. postati ratna realnost. Monografija se završava poglavljem – „Posljednja odbrana“, posvećeno razdoblju Prvog svetskog rata i gubljenju crnogorskog državnog suvereniteta. Bila je to logična konsekvencija ranije uspostavljenih ideoloških okvira i identitarnih obrazaca, ali i dominacije faktičkog stanja na terenu i vojne prevage pobedničke i od velikih sila podržane Srbije nad atrofiranim institucionalnim ustrojstvom crnogorske države u kapitulaciji i vlade u emigraciji. Usled navedenog istorijskog procesa u kome su nestali crnogorska državnost i međunarodni subjektivitet, u koordinatama državne ideologije dolazi do velikog zaokreta. „Crna Gora i njena dinastija, za koje se nekoliko decenija ranije govorilo da isključivo pripadaju Srpstvu, odjednom je, prema novoj ideološkoj matrici, pripadala samo sebi i crnogorskom narodu.“ Time počinje, smatra Andrijašević, ideološki i politički diskontinuitet sa prethodnim razdobljem. U tom kontekstu, 1918. godina predstavlja nesumnjivu vododelnicu kada se jedna, decenijama hegemon, ideologija iscrpela, istodobno sa nestankom države koja ju je konstruisala i diseminirala. Od tada se kristališu okolnosti za pojavu nove ideologije, koja će, kako kaže autor, „tokom 20. vijeka predstavljati idejno izvorište za političke pokrete koji su se zalagali za odbranu državnog prava Crne Gore, obnovu crnogorske državne nezavisnosti i afirmaciju crnogorskog nacionalnog identiteta“. Novi ideološki obrasci, temeljeni na martiriju izgubljene države i pogaženih prava, otpočeli su dekonstrukciju stare ideološke paradigme stvarane bezmalo šest decenija u atmosferi političke monolitnosti i bezalternativnosti. Unutar složenih ideoloških konstrukata, uzimajući 1918. kao istorijsku prekretnicu – do ove godine „Crnogorci su Srbi, čiji je cilj stvaranje ujedinjene srpske države“, dok su posle 1918. Crnogorci „posebna nacija, koja za svoj politički ideal ima nezavisnu crnogorsku državu“, konstatuje autor.

Opsežna monografija prof. dr Živka Andrijaševića, Crnogorska ideologija 1860–1918. Državna ideologija Crne Gore u vrijeme vladavine Nikole I Petrovića Njegoša, spada u red graničnih knjiga, koja svojim sintetičko-analitičkim, ali i istraživačko-saznajnim kvalitetima dolazi u sam vrh kritičke historiografije ne samo u Crnoj Gori. Nesumnjivo je da se snagom analitičke i interpretativne misli, izraženim smislom za istorijsku sintezu, a prevashodno temeljitom dokumentarnom osnovom, zasnovanom na širokoj istraživačkoj platformi prvorazredne arhivske građe, štampe, memoaristike i historiografije, knjiga Živka Andrijaševića može okarakterisati kao prekretno istraživačko delo vrhunske naučne originalnosti bez koga se istorija Crne Gore u moderno doba više ne može pisati, ali se ni savremena Crna Gora i njene složene identitetsko-ideološke determinante ne mogu razumeti. Ako naučna historiografija služi saznavanju i razumevanju prošlosti, oslobođena različitih političkih funkcionalizacija, onda se s pravom može tvrditi da je Živko Andrijašević, svojom voluminoznom i dokumentarno čvrsto utemeljenom monografijom, savladao prošle i nadvladao savremene crnogorske ideološke konstante, ispunivši prvorazredni cilj zanata istoričara, da ne sudi i presuđuje, već razume i objasni kompleksne procese u prošlosti.